

KS. WŁADYSŁAW SZULIST

Archiwa, Biblioteki
i Muzea Kościelne. T. 26: 1973

ARCHIWA PARAFIALNE A DZIEJE ŻYCIA RELIGIJNEGO

Wśród archiwów krajowych ważną pozycję zajmują archiwa kościelne. Najczęściej dotychczas były wykorzystywane archiwa diecezjalne i poważniejsze zbioru zakonnych, i to w większym stopniu przez historyków kościelnych, w mniejszym zaś przez świeckich. Prawie na uboczu pozostawały archiwa parafialne i mniejsze klasztorne. W ostatnich jednak latach i na tym odcinku następuje powolna zmiana na lepsze. Należy to niewątpliwie wiązać z powstałym przy Katolickim Uniwersytecie Lubelskim Ośrodkiem Archiwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych oraz jego urzędowym i naukowym organem ukazującym się od r. 1959.

Wspomniane archiwa stanowią kopalnię źródłową nie tylko dla historyków kościelnych, o czym już niejednokrotnie pisano¹. Wyżej podpisany w kilku artykułach podkreślił ich przydatność, szczególnie przy opracowywaniu monografii miast i powiatów w województwie gdańskim, biorąc pod uwagę następujące przebadane dekanaty: Puck, Wejherowo, Gdynia-Północ, Gdynia-Południe, Kartuzy, Żukowo i Kościerzyna².

W poniższych rozważaniach zajmiemy się przydatnością archiwów parafialnych i klasztornych do badań nad dziejami życia religijnego w wyżej wymienionych de-

¹ Oto ważniejsze, powojenne pozycje bibliograficzne odnoszące się do archiwów parafialnych — E. Brodnicka: Ludność parafii Wieleń nad Notecią w drugiej połowie XVIII wieku. *Przeszł. demogr. Pol.* [T.] 3: 1970 s. 179—202.— T. Grygier: Z zagadnień archiwistyki kościelnej na przykładzie archiwum parafialnego. *Arch. Bibl. Muz.* T. 22: 1971 s. 5—54.— J. Kowalczyk: Wartość źródłowa metryk parafii Serniki (pow. Lubartów) z lat 1697—1865. *Przeszł. demogr. Pol.* [T.] 3: 1970 s. 63—114.— B. Kumor: Projekt statutu i regulaminu archiwum parafialnego w diecezji tarnowskiej. *Arch. Bibl. Muz.* T. 4: 1962 s. 7—14.— S. Librowski: Rejestracja archiwaliów i starych druków na terenie diecezji włocławskiej w latach 1960—1962. I: Sprawozdanie z rejestracji dokonanej w roku 1960. *Tamże.* T. 5: 1962 s. 347—359. II: Sprawozdanie z rejestracji w latach 1961—1962. *Tamże.* T. 6: 1963 s. 269—278.— J. Matuszewski: Liber baptisatorum parafii Szubin z lat 1736—1785. *Stud. Mater. Dziej. Wielkop.* T. 7: 1962 z. 2 s. 199—220.— W. Rzepka, Z. Zagórski: Uwagi językowe o księdze metrykalnej parafii zarnowieckiej z lat 1593—1664. *Slav. occid.* T. 26: 1967 s. 143—166.— F. Stopniak: Archiwa parafialne dekanatu lubelskiego. *Arch. Bibl. Muz.* T. 9: 1964 s. 5—19.— Z. Sułowski: O potrzebie rejestracji metryk kościelnych. *Tamże.* T. 5: 1962 s. 7—11.— J. Szymański: Archiwum i Biblioteka Parafialna w Wojniczcu. *Tamże.* T. 2: 1961 z. 1/2 s. 167—176.— K. Zajac: Studium nad ruchem naturalnym miasta Rymanowa w świetle ksiąg parafialnych z lat 1850—1950. *Przeszł. demogr. Pol.* [T.] 3: 1970 s. 143—178.

² W. Szulist: Archiwalia parafialne powiatu wejherowskiego. *Biul. Zrzesz. Kasz.* R. 5: 1968 nr 4 s. 31—35.— Tenze: Archiwa parafialne powiatu kartuskiego. *Litery.* R. 1968, luty.— Tenze: Nieznane archiwalia do dziejów dawnej Gdyni. *Nautologia.* R. 3: 1968 nr 3/4 [druk.] 1969 s. 42—43.— Tenze: Archiwa parafialne powiatu puckiego. *Rocz. gdań.* T. 31: 1971 s. 137—146.

kanatach. W ramach tego problemu warto wskazać na takie zagadnienia jak katolicka kultura ludowa, przeszłość kościoła chełmińskiego, dzieje liturgii, życia wewnętrznego, sakramentalnego, historii roku kościelnego, katechizacji, pielgrzymek itp.

O rozwoju i dynamice każdej parafii świadczy przede wszystkim życie sakramentalne. Jakże to paradoksalne, że do tak ważnej dziedziny religijnej znajduje się najmniej materiałów w archiwach parafialnych. Do opracowania tego tematu nieodzowne są protokoły i sprawozdania wizytacyjne biskupów oraz dziekanów, księgi bierzmowanych, przystępujących do pierwszej Komunii św., spisy chorych zaopatrzonych sakramentami św., akta fundacji mszalnych, bractwa Najświętszego Sakramentu, dokumenty odpustowe, księgi metrykalne itp. Najwięcej tychże materiałów znajduje się w archiwach parafii: Wejherowo (Św. Trójca), Puck, Żarnowiec, Oksywie, Matarnia, Żukowo, Przodkowo, Goręczyno i Lipusz.

Bardzo skąpy spichlerz wiadomości mieszczą w sobie zbiory parafialne odnośnie dziejów roku kościelnego. Na czoło wysuwają się tu zwyczaje związane z poszczególnymi świętami czy okresami tegoż roku. I tak należy tu wymienić zwyczaje adwentowe, Bożego Narodzenia (gwiazdkowe), noworoczne, związane ze świętami Trzech Króli, Matki Boskiej Gromnicznej, Niedziela Palmową, Wielką Sobotą, Zmartwychwstaniem Pańskim, Zielonymi Świątkami, Bożym Ciałem, przyjęciem dzieci do uroczystej Komunii św., świętami Matki Boskiej Szkaplerznej, Wniebowzięciem, Siewnej, uroczystością Wszystkich Świętych i Dniem Zadusznym. Oprócz powyższych pewne zwyczaje uтары się także z dniami niektórych świętych, np. Barbary, Mikołaja, Szczepana, Agnieszki, Błażeja, Michała, Stanisława Kostki, odpustami świętych w poszczególnych parafiach itp. Pewne tradycje powstały wreszcie w rodzinie, jak oprawa zwyczajowa związana z urodzinami, chrztem, egzaminem, zaręczynami, ślubem i pogrzebem. Materiały do tychże tematów, m.in. w postaci kronik parafialnych czy też ogłoszeń niedzielnych, są wprost unikalne zwłaszcza sprzed 1939 r. Przydatność kronik parafialnych jako jednego z najważniejszych źródeł do pisania historii parafii podkreślił już ks. S. Librowski³.

O wiele bogatsze materiały źródłowe zachowały się w archiwach parafialnych do dziejów stowarzyszeń i bractw kościelnych. Na ich podstawie można by opracować życie wewnętrzne, duszpasterstwo, początki, rozwój, strukturę organizacyjną i podstawy społeczno-gospodarcze bractw⁴. Wśród najczęściej spotykanych bractw i stowarzyszeń warto wymienić następujące: Opatrzności Bożej, Szkaplerza św., Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny, Najświętszego Serca Pana Jezusa, Różańca św., Straży Honorowej, Dzieci Maryi, Katolickiej Młodzieży, Trzeźwości, Rozkrzewienia Wiary, św.: Józefa, Anny, Wojciecha i Bonifacego. Te ostatnie bractwa stanowią również bazę źródłową do kultu świętych w diecezji. Materiały do powyższych bractw i stowarzyszeń można spotkać co najmniej w połowie przebadanych parafii i dekanatów.

Nasz kraj jest usiany licznymi sanktuariami, wśród nich także maryjnymi. Na

³ S. Librowski: Zachowane kroniki parafialne z terenu diecezji wrocławskiej z lat 1901—1939 oraz ich wartość jako źródła historycznego. *Arch. Bibl. Muz.* T. 18: 1969 s. 5—46.— O kronikach parafialnych w diecezji chełmińskiej pisał już A. Mańkowski (Kronika piątkowska 1807—1824, 1832—1837). *Zap. TNTor.* T. 7: 1926/28 nr 5 s. 133—150. Kronika walichnowska. *Tamże.* T. 28: 1929/31 nr 5/6 s. 157—173).— Por. R. Gustaw: Uwagi metodyczne o kronice klasztornej i jej prowadzeniu. *Rocz. teol.-kanon.* [T.] 2: 1955 s. 243—272. Myśli autora można by zastosować także częściowo do prowadzenia kronik parafialnych.

⁴ Por. B. Kumor: Kościelne stowarzyszenia świeckich na ziemiach polskich w okresie przedrozbiorowym. W: *Księga tysiąclecia katolicyzmu w Polsce.* Cz. 1. Lublin 1969 s. 502—541.

interesującym nas obszarze występują cztery: Swarzewo, Wejherowo, Sianowo⁵ i Wiele. Do tychże sanktuariów i miejsc pielgrzymkowych zachowało się bardzo mało archiwaliów. Spośród penetrowanych archiwów jedynie w Parafii Św. Trójcy w Wejherowie znajduje się kilka poszytów związanych z kalwarią wejherowską i pielgrzymkami do Wejherowa oraz jeden fascykuł odnoszący się do pielgrzymki z Wejherowa do Swarzewa.

W związku z tak poważnymi brakami w źródłach do powyższych tematów nasa-
suwa się postulat tworzenia współczesnej dokumentacji do dziejów życia religij-
nego. Weźmy np. najbardziej masowe na Kaszubach pielgrzymki do „Kaszubskiej
Jeruzolimy” w Wejherowie. Aż się prosi o opracowanie dziejów Kalwarii Wejhe-
rowskiej jak tego doczekała się już Kalwaria Zebrzydowska⁶. Podobnie ma się
rzecz, gdy chodzi o zwyczaje związane z najstarszymi pielgrzymkami tamże z Ko-
ścielicy i Oliwy, nie mówiąc już o wędrówkach z bliższych parafii⁷. Warto by
się udać po wiadomości w tej materii do najstarszych pątników z poszczególnych
parafii. Jednym z kroków w tej dziedzinie może być stała wystawa powstała
w tym roku w podziemiach kościoła OO. Reformatów w Wejherowie mieszcząca
w sobie także pamiątki związane z kalwarią i pielgrzymkami. Godne uwagi są
nowe zwyczaje związane z pielgrzymkami wejherowskimi już po 1945 r.

Zupełnie jest pozabawione źródło sanktuarium maryjne w Swarzewie. Udają
się tam pielgrzymki z dekanatu puckiego i częściowo wejherowskiego. W ostatnich
latach z tym sanktuarium związał również nieco Gdynię ks. dr H. Jastak, zachę-
cając nie tylko parafian do uczestnictwa w uroczystościach złączonych z niedzielą
po 8 września. Dotychczas bowiem lud tego najmłodszego polskiego portu stał
właściwie na uboczu od kultu Matki Boskiej Królowej Polskiego Morza, nazywa-
nej także Królową Kaszubskich Rybaków. Sporo materiału mającego związek
z kultem Matki Boskiej Swarzewskiej zebrał już Klemens Derc z Wejherowa.

Podobnie można by pisać o sanktuarium Maryjnym w Sianowie⁸, pow. Kar-
tuzy, czy też o kalwarii południowych Kaszub w Wielu, pow. Chojnice.

Na marginesie tworzenia współczesnych źródeł do dziejów życia religijnego
warto odnotować także cenną inicjatywę obecnego ordynariusza diecezji chełmiń-
skiej, ks. bpa dra K. J. Kowalskiego, o zbieraniu materiałów do pełnej dokumen-
tacji na temat eksterminacji duchowieństwa katolickiego tejże diecezji w latach
1939—1945⁹.

Do naczelných zadań Kościoła należy katechizacja, i to nie tylko młodego po-
kolenia. Znajduje ona również odbicie w produkcji aktowej kancelarii parafialnej.
Archiwalia z tej dziedziny w porównaniu z powyższym obszarem są bardzo skrom-
ne, szczególnie sprzed 1939 r. Występują one głównie w Żukowie, Pucku, Wejhe-
rowie, Żarnowcu, Lipuszu i Kartuzach. Odnośnie tychże materiałów z lat 1945—
1971 spotyka się już poważne zaniedbania, np. dużo dzienników katechetycznych
i ogłoszeń parafialnych ginie bezpowrotnie.

⁵ Koronacja figury Matki Boskiej Sianowskiej odbyła się w r. 1967 (Zob. *Oręd. Diec. Chełmiń.* R. 1967 s. 226—227).

⁶ Por. H. Wycza w s k i. *Dzieje Kalwarii Zebrzydowskiej*. Kraków 1947.—Praca E. Roszczyńskiego pt. *Kalwaria wejherowska, jej fundatorowie, duszpasterze i uroczystości (Wejherowo 1928)* jest już obecnie przestarzała.

⁷ Por. K. Szw a r g a: *Społeczny charakter pielgrzymek starsządeckich (XIV—XVII w.)*. *Rocz. teol. kanon.* T. 14: 1967 z. 4 s. 27—37.

⁸ Kult maryjny w Łąkach, pow. Nowe Miasto Lubawskie, przedstawił w oddzielnym artykule E. Piszcz (Łąki Bratjanskie — najstarsze miejsce kultu maryjnego w diecezji chełmińskiej). *Nasza Przeszł.* [T.] 34: 1971 s. 177—203. Wypada tylko życzyć, by autor napisał podobny artykuł o Matce Boskiej Swarzewskiej czy też Sianowskiej.

⁹ *Oręd. Diec. Chełmiń.* R. 1948 nr 1.— O planowanej monografii w tym zakresie nad-
mienia A. Liedtke (W 30 rocznicę krwawej jesieni. *Stud. polpl.* [T. 1]: 1969 [druk.] 1970 s. 17).

Tematyka powyższych zagadnień nie jest obca polskiej historiografii kościelnej. Od wielu lat z dużym powodzeniem jest kontynuowana w Instytucie Historii Kościoła na KUL. Wśród tematów prac magisterskich, licencjackich i doktorskich tejże sekcji z lat 1945—1967 znajdujemy m.in. dotyczące zagadnień duszpasterskich, historii liturgii, kultu świętych, dobroczynności, bractw kościelnych, dziejów parafii i katechizacji kościelnej¹⁰. Archiwa wyżej wymienionych dekanatów służą dość znaczną bazą źródłową do tych zagadnień.

Archiwa parafialne stanowią bardzo poważny spichlerz wiadomości do dziejów stosunków społecznych i gospodarczych w parafii, jak również w dobrach i zabudowaniach gospodarczych proboszczów. O ile do późnego średniowiecza i szczególnie do wieków XVI—XVIII wykorzystano w znacznym stopniu archiwa kościelne w zakresie tematyki społeczno-gospodarczej, o tyle poczynając od 1772 r. aż do końca I wojny światowej i dalej pozostają one prawie nienaruszone¹¹. Ale o tym może na innym miejscu.

Spośród archiwów kościelnych do najbardziej zniszczonych należą archiwa parafialne. „Człowiek jest — jak trafnie pisze T. Grygier — bardzo groźnym dla archiwum, raz jako złodziej, drugi raz jako ignorant, trzeci raz jako uczonej o przytępionym szacunku dla cudzej własności”¹². Można by zaryzykować oszacowanie ubytków w zasobach archiwów parafialnych w czasie ostatniej wojny na interesującym nas obszarze na 70% stanu przedwojennego. Największe są straty wśród ksiąg metrykalnych, które dostały się do urzędów i zbiorów państwowych. Przekonywujemy się o tym, gdy porównujemy stan obecny z opublikowaną rejestracją w 1928 r.¹³

Stan zachowanej spuścizny aktowej w większości parafii jest zasadniczo zadowalający. Podobnie ma się rzecz, gdy chodzi o sposób ich przechowywania. Cały ten zasób aktowy mieści się w oddzielnych szafach w biurach parafialnych, lub innych pokojach, względnie na strychach. Większość akt jest zszyta i opatrzona tytułami na pierwszych stronach, albo na dolnych wypustach. Tylko niektóre z poszytów są uszkodzone lub porozdzierane na luźne kartki. Archiwum Parafii Św. Trójcy w Wejherowie posiada nawet fachowo opracowany inwentarz na arkuszach stosowanych w zbiorach państwowych. Archiwum Sióstr w Żarnowcu ma wprawdzie tylko podręczny, ale również metodycznie opracowany inwentarz. Do 5 innych archiwów w omawianym obszarze można by wysunąć pewne zastrzeżenia, żeby zastosowały się do zarządzenia władz diecezjalnych¹⁴.

Interesujące nas akta w większości są pisane po niemiecku, na papierze formatu właściwego dla kancelarii okresu pruskiego. Produkowane były zasadniczo w biurach parafialnych, klasztorach, kurii biskupiej, urzędach państwowych, czy wreszcie przez osoby prywatne.

Chociaż w archiwistyce kościelnej przyjmuje się wyraz „archiwum parafialne” raczej ze względów administracyjnych, jednak w ścisłym znaczeniu termin ten

¹⁰ Por. Z. Zieliński: *Historia Kościoła na Wydziale Teologicznym Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego 1918—1968. Roczn. teol.-kanon.* T. 15: 1968 z. 4 s. 5—52.

¹¹ Do tematyki społeczno-gospodarczej należy również zaliczyć artykuł K. Dąbrowskiego pn. *Rola duchowieństwa polskiego diecezji chełmińskiej w walce z zaborcą o niezależność gospodarczą ludu polskiego w drugiej połowie XIX wieku. Stud. społ.* [T. 1]: 1969 [druk.] 1970 s. 49—62. Szkoda tylko, że autor w tak skromnym stopniu wykorzystał dość bogatą literaturę przedmiotu po r. 1945.

¹² T. Grygier: *Z zagadnień archiwistyki kościelnej* s. 45.

¹³ *Diecezja chełmińska. Zarys historyczno-statystyczny.* Pelplin 1923 s. 843—849 i pod poszczególnymi parafiami.

¹⁴ *Oręd. Diec. Chełmuń.* R. 1969 s. 227—228.

oznacza registraturę, względnie składnicę akt¹⁵. Ponieważ istnieją niezinventaryzowane archiwa zakładowe, mogą więc istnieć i niezinventaryzowane archiwa parafialne. Trzeba jednak pamiętać, że korzystanie z niezinventaryzowanych archiwów parafialnych jest dość utrudnione i przyczynia się do jeszcze większego zamętu w samych aktach. Wobec tego należy przenosić akta z archiwów parafialnych do Archiwum Diecezji Chełmińskiej w Pelplinie, a tylko, jeśli poważne racje za tym przemawiają, pozostawić je na miejscu, w biurach parafialnych lub innych pomieszczeniach. Zasoby przeniesione do archiwum diecezjalnego lub pozostawione w archiwach parafialnych należałoby wyselekcjonować przez przygotowanego zawodowo fachowca, zgodnie z aktualnymi wymogami archiwistyki. By archiwa parafialne w diecezji chełmińskiej mogły właściwie funkcjonować, powinny się doczekać opracowania statutu i regulaminu, którego projekt dla diecezji tarnowskiej ogłosił drukiem ks. B. Kumor¹⁶.

Konieczność gromadzenia akt parafialnych w archiwum diecezjalnym w ostatnich dziesiątkach lat podnosiło już kilku autorów¹⁷. Co do czasokresu przenoszenia materiałów z archiwum parafialnego do diecezjalnego archiwum wrocławskie i tarnowskie przyjęły ostatnie 100 lat od zamknięcia akt. Wspomniane statuty dopuszczają także wcześniejsze przenoszenie akt do centrali diecezjalnej. To ostatnie można by zastosować do archiwów parafialnych diecezji chełmińskiej i proponować jako datę limitacyjną koniec pierwszej wojny światowej lub inny czasokres, jeśli akta zostały zamknięte.

Wprawdzie na terenie diecezji chełmińskiej dokonano rejestracji ważniejszych archiwaliów parafialnych już w r. 1928, ale był to spis niepełny, przeprowadzony na podstawie kwestionariusza¹⁸, na miarę możliwości i zdolności poszczególnych proboszczów. O wiele lepsze wyniki dała kwerenda przeprowadzona w diecezji wrocławskiej przez studentów seminarium duchownego, odpowiednio w tym celu przeszkolonych przez dyrektora archiwum diecezjalnego. Podobnych rezultatów dopiero teraz należy się spodziewać w diecezji chełmińskiej. W tym celu dnia 9 III 1971 r. zebrała się diecezjalna sekcja archiwalna złożona z ks. dra A. Liedtkego, ks. dra E. Piszczka i 29 księży z poszczególnych dekanatów. Każdy z kapłanów otrzymał za zadanie przeprowadzenie orientacyjnej rejestracji¹⁹ wszystkich archiwów parafialnych i klasztornych zachowanych do 1939 r. na terenie jednego dekanatu²⁰. Powyższą rejestrację przeprowadza się w związku z zamiarem opracowania i wydania nowego schematyzmu historyczno-statystycznego pt. *Diecezja chełmińska*. Należy sądzić, że orientacyjna rejestracja ułatwi przeniesienie

¹⁵ F. Stopniak: Archiwa parafialne dekanatu lubelskiego s. 6.— Zob. B. Ryszewski: O niektórych podstawowych pojęciach archiwalnych. (Kancelaria, registratura, zespół archiwalny, archiwum). *Zesz. nauk. UMK. Z. 35: Historia. [Z.] 5: 1969 s. 93—120.*

¹⁶ Zob. w przyp. 1.

¹⁷ A. Liedtke: Archiwa kościelne na Pomorzu, ich stan i potrzeby. *Zap. TNTor. T. 11: 1938/45 s. 135.*— S. Librowski: Projekt statutu i regulaminu archiwum diecezjalnego. *Arch. Bibl. Muz. T. 1: 1959/60 z. 2 s. 10—11.*— Statut i regulamin Archiwum Diecezjalnego we Wrocławku. *Kron. Diec. Włoc. R. 54: 1960 s. 385.*— S. Librowski: Dotychczasowe osiągnięcia w dziedzinie reformy organizacji archiwów kościelnych w Polsce. *Arch. Bibl. Muz. T. 3: 1961 s. 5, 9.*— B. Kumor: Projekt statutu i regulaminu archiwum parafialnego s. 7.— S. Librowski: Rejestracja archiwaliów... *Arch. Bibl. Muz. T. 5: 1962 s. 348.*

¹⁸ A. Liedtke: Archiwa kościelne na Pomorzu s. 134.

¹⁹ Kurenda Kurii Biskupiej Chełmińskiej w Pelplinie (Maszynopis, r. 1971 nr 12 s. 165) mówi wprawdzie o inwentaryzacji archiwalnej, ale wydaje się, że pojęcie to jest zbyt pretenjonalne i zgodnie z praktyką zastosowaną w diecezji wrocławskiej termin rejestracja byłby bardziej adekwatny.

²⁰ Podpisany autor otrzymał 3 dekanaty.

cenniejszych akt z terenu do Archiwum Diecezjalnego w Pelplinie oraz przeprowadzenie pełnej inwentaryzacji wszystkich archiwów partykularnych biskupstwa.

Wobec tak palącej sytuacji archiwista kościelny musi wykazywać czynną postawę w stosunku do akt i organizować ich życie już w momencie narodzin. Nie wolno ograniczać się tylko do biernej postawy archiwalnej²¹. Wiadomo, że bez archiwów historia jest grobem.

Inwentaryzacja zbiorów parafialnych i klasztornych ułatwi nie tylko historykom Kościoła przeprowadzenie kwerendy źródłowej, ale odda także poważne usługi polskiej nauce humanistycznej.

KS. HIERONIM E. WYCZAWSKI

SCHEMATYZM BERNARDYŃSKI Z 1753 ROKU

Wydawanie drukiem schematyzmów diecezjalnych i zakonnych (początkowo w formie dodatku do rubryceli), powszechne w XIX i XX w., należało do rzadkości w 2-giej połowie XVIII w. Stąd na specjalne podkreślenie zasługuje fakt ogłoszenia drukiem już w 1753 r. schematyzmu przez prowincję ruską zakonu bernardynów w Polsce¹. Schematyzm, znajdujący się w bibliotece konwentu krakowskiego, jest egzemplarzem bardzo rzadkim, ponieważ całe wydanie, rozdane w 1753 r. zakonnikom i chyba znaczniejszym dobrodziejom, zostało po prostu „zacytane”, podobnie zresztą jak to się dzieje i obecnie, gdy elenchy sprzed kilkunastu zaledwie lat nie przekraczają we wszystkich bibliotekach klasztornych cyfry kilku egzemplarzy.

W ostatnich latach schematyzmy budzą duże zainteresowanie historyków. Na ich wartość źródłową zwracali uwagę ks. T. Długosz², ks. B. Kumor³, ks. H.E. Wyczawski⁴ i ostatnio, w obszernym wstępie-rozprawie do katalogu ich włocławskiego

²¹ T. Grygier: Z zagadnień archiwistyki kościelnej s. 20.

¹ Inne polskie prowincje zakonu bernardynów również układały w tym czasie schematyzmy. Były to rękopiśmienne tzw. tabulae, czyli wykazy zakonników w poszczególnych klasztorach, zestawiane na kapitułach i rozsyłane do wszystkich konwentów. Kilka takich przechowuje Archiwum Prowincji Bernardynów w Krakowie.

² T. Długosz: Schematyzmy diecezjalne jako źródło historyczne. *Spraw. z Czyn. wyd. TN KUL.* Nr 12: 1961 s. 86—89.

³ B. Kumor: Schematyzmy diecezji tarnowskiej z XIX w. jako źródło demograficzne. *Przeszł. demogr. Pol. [T.]* 1: 1967 s. 67—97.

⁴ H. E. Wyczawski: Archidiecezja warszawska w świetle schematyzmu z 1863 roku. *Stud. theol. Vars.* R. 6: 1968 nr 1 s. 289—341.